

Настенко С. В.,

кандидат філологічних наук, доцент кафедри романських мов,
докторант кафедри романської філології
Київського національного лінгвістичного університету

МЕТАФОРИЧНЕ ОСМИСЛЕННЯ МЕГАКОНЦЕПТУ ІСПАНІЯ В ІСПАНСЬКІЙ ПОЕЗІЇ XII–XX СТОЛІТЬ

Анотація. Статтю присвячено дослідженню теоретичних засад концептуальної метафори. Виокремлено основні концептуальні метафори та метонімії, що лежать в основі універсальних концептів БАТЬКІВЩИНА і ЖІНКА в іспанській поезії XII–XX століть у структурі мегаконцепту ІСПАНІЯ.

Ключові слова: концепт, концептуальна метафора, типи концептуальних метафор, універсальні концепти БАТЬКІВЩИНА, ЖІНКА.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю вирішення проблеми вивчення національно-культурних й історичних здобутків людства, втілених у мові, а також концептуальної картини світу й організації поетичних творів з виходом у площину лінгвокогнітивних процесів з образним смисловим компонентом, що є актуальним для когнітивної лінгвістики та лінгвопоетики. Когнітивна лінгвістика виникає на базі когнітивізму в рамках сучасної антропоцентричної парадигми, яка суттєво розширює горизонти лінгвістичних досліджень [1, с. 10]. Вона встановлює образ-схеми, в межах яких людина пізнає світ. Об'єктом вивчення є концептуальні метафори та метонімії. Предметом аналізу є зміст універсальних концептів, вербалізованих у концептуальних метафорах та метоніміях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Представлена наукова розвідка полягає у спробі теоретичного обґрунтування термінів «концепт», «концептуальна метафора та метонімія», систематизованій класифікації концептуальних метафор та метонімії з погляду когнітивної парадигми. Така методика активно розроблялася у працях зарубіжних учених, таких як Ю.Д. Апресян, Н.Д. Арутюнова, А. Барселона, С.Г. Воркачов, М. Джонсон, Дж. Лакофф, Х. Ортега-і-Гассет, В.А. Маслоу, Ю.С. Степанов, А.П. Чудінов та українських дослідників: О.А. Берегової, А.Л. Орел, О.О. Селіванової, Л.Л. Славої та ін. Згідно з ідеєю М. Джонсона, автора теорії образних схем, це динамічно повторюваний процес сприйняття, на основі якого згодом осмислюються більш абстрактні ідеї. Наприклад, метафора – це своєрідний спосіб осмислення і репрезентації одних смислів на базі інших, тому є одним з фундаментальних когнітивних механізмів людського пізнання і необхідним знаряддям мислення, як зауважує Х. Ортега-і-Гассет [2, с. 68]. Водночас метонімія є асоціацією уявлень, в основі яких лежить ідея суміжності уявлень – заміна одного найменування іншим [1, с. 26–27]. У свою чергу, когнітивна метафора є формою концептуалізації, яка виражає і формує нові поняття на основі чуттєвого та соціального досвіду. А. Барселона вважає, що в основі будь-якої метафори лежить метонімічне перенесення, тобто метафора

мотивована метонімією і може слугувати підґрунтям метафоризації [3, с. 392].

Ю.Д. Апресян зауважує, що будь-яка мова відображає спосіб сприйняття й організації світу, а виражені в ньому значення складаються у єдину систему поглядів (колективну філософію); притаманний мові спосіб концептуалізації є універсальним і національно специфічним [1, с. 44]. С.Г. Воркачов вивчає концепт як культурно відмічений вербалізований смисл, одиниця колективного знання, яка має мовне вираження і відмічена етнокультурною специфікою [1, с. 46]. Ю.С. Степанов представляє концепт як ідею, якій притаманні абстрактні, конкретно-асоціативні й емоційно-оцінні ознаки. Це ніби згусток культури у свідомості людини; те, у вигляді чого культура входить у ментальний світ людини [4, с. 41–43].

Метою наукової розвідки є визначення базових концептуальних метафор, що лежать в основі універсальних концептів БАТЬКІВЩИНА і ЖІНКА у поетичних творах Іспанії XII–XX століть в межах мегаконцепту ІСПАНІЯ. Матеріалом статті слугували поетичні твори іспанських письменників XII–XX століть.

Виклад основного матеріалу дослідження. Концептуальна метафора синтезує пізнавальні процеси та мовну компетенцію не лише окремої особистості, а й всієї лінгвокультурної спільноти [5, с. 277]. Також концептуальна метафора є перенесенням інформації з однієї концептуальної сфери на іншу, що пов'язано з буттям людини в матеріальному світі та осмисленням загальних, абстрактних понять через поняття більш конкретні [6, с. 37]. Метафора репрезентується як вияв аналогових можливостей людського мислення і закладена вже в самій поняттєвій системі мислення, ніби схема, за якою людина думає і діє [7, с. 82].

В рамках експеріменталістської парадигми американські лінгвісти Дж. Лакофф та М. Джонсон розробили *теорію концептуальної метафори*. Згідно з їхнім твердженням, метафори поділяються на конвенціональні (як історія життя) і неконвенціональні (життя як казка, що сповнена шуму й гніву та позбавлена змісту). Конвенціональні метафори мотивуються відношеннями, які можемо спостерігати у нашому досвіді. Дослідники поділять їх на такі типи метафор [8, с. 35]:

1) *онтологічні* – метафори сутності та субстанції: способи розуміння та сприйняття абстрактних явищ (*experiencia, emociones, ideas*) у термінах матеріальних об'єктів; це дає можливість зараховувати частини досвіду до певних категорій, визначати їх кількість і мати змогу мислити про них. Існують певні види онтологічних метафор: метафори сутності та субстанції (*mente es una máquina*); метафори вмістища (отожнення себе з фізичними істотами, відсторонені від решти світу, проектуючи орієнтацію *усередині-зовні* не лише на фізичні об'єкти, відмежовані поверхнями, але і на дії (*tomar parte en*), стани

(*aficiones, acontecimientos*); персоніфікація (*personificación* – осмислення досвіду взаємодії з неживими об'єктами в термінах діяльності людей); метонімічні концепти (осмислення об'єктів в рамках зв'язків частини з цілим (*partes de cuerpo por persona*); синекдоха;

2) *орієнтаційні* (як такі, що надають просторову орієнтацію) – метафори, які організують систему концептів відносно іншої системи. Вони фіксують досвід просторової орієнтації у світі. Такий тип метафор демонструє, як нефізичне розуміється в термінах фізичного, тобто те, що визначено менш чітко, розуміється в термінах того, що окреслено більш чітко. Вектори *угору – вперед – праворуч* мають позитивну оцінку, а *униз – назад – ліворуч* як негативну [5, с. 276];

3) *концептуальні*, або *структурні* – один концепт структурно метафорично упорядкований в термінах іншого. В основі структурних метафор (*tiempo es un recurso*) лежать онтологічні метафори (*tiempo es una sustancia*). Тобто залучається інтеграція сфери-джерела і сфери-цілі. Структурні метафори не є універсальними, а виникають в культурі як природний наслідок нашого сприйняття часу.

Універсальний концепт ЗЕМЛЯ/PATRIA в межах мегаконцепту ІСПАНІЯ, представлений таким метафоричним ланцюгом (онтологічними метафорами): PATRIA/TIERRA QUERIDA (РІДНА ДОМІВКА)

*Si mi voz muriera en tierra
Llevadla a nivel del mar
Y dejadla en la ribera* [9, с. 31].
Guarden mi carne dorados rastrojos;
tu sol doró de mi esperanza el **lecho**
¡consuelo del ensueño de mi España!
Paisaje velado y lánguido
de bruma, nostalgia y pena:
cielo gris, árboles secos,
agua parada, voz muerta [9, с. 109]

БАТЬКІВЩИНА/ЗЕМЛЯ/КРАЇНА УСАМІТНЕННЯ

¿Soledad, y está el pájaro en el árbol,
soledad, y está el agua en las orillas,
soledad, y está el viento con la nube,
soledad, y está el mundo con nosotros,
soledad, y estás tú conmigo solos? [9, с. 327].

У цьому вірші Хуана Рамона Хіменеса зустрічаємо явище анафори – повтор слова або групи слів з метою підкреслення самотності героя.

БАТЬКІВЩИНА/ЗЕМЛЯ/МІСЦЕ НАРОДЖЕННЯ
І ПРОЖИВАННЯ:

*Un solo pez en el agua
que a las dos Córdoba junta.
Blanda Córdoba de juncos.
Córdoba de arquitectura.
Un solo pez en el agua,
Dos Córdoba de hermosura.
Córdoba quebrada en chorros.
Celeste Córdoba enjuta* [9 с. 213].
*Esta luz de Sevilla ..., Es el palacio
donde nació, con su rumor de fuente
Mi Padre, en su despocho. – La allá frente,
la breve mosca y el bigote lacio* – [9, с. 35].
*Los cien enamorados
duermen para siempre
bajo la tierra seca.
Andalucía tiene*

*largos caminos rojos.
Córdoba, olivos verdes
donde poner cien cruces,
que los recuerden.
Los cien enamorados
duermen para siempre* [9 с. 96].

Спостерігаємо явище дисемінації з метою представлення регіонального розмаїття країни. Використання топонімічних назв водночас підкреслює єднання всіх куточків країни в єдину неподільну державу.

*Mientras por competir en tu cabello,
Oro bruñido, el sol relumbra en vano,
Mientras con menosprecio en medio el llano
Mira tu blanca frente el lilio bello,
Mientras a cada labio, por cogello,
Siguen más ojos que al clavel temprano,
...el luciente cristal tu gentil cuello,
Goza cuello, cabello, labio y frente,
Antes que lo fue en tu edad dorada
Oro, lilio, clavel, cristal luciente,
No sólo en plata o viola troncada
Se vuelva, mas tú y ello juntamente*

En tierra, en humo, en polvo, en sombra, en nada [9, с. 275].

У цьому вірші Л. де Гонгори в основі концепту ЖІНКА лежать базові концептуальні метафори (структурні) ЖІНКА – ЦЕ РОСЛИНА: *lilio, clavel* і підкреслена жіноча ніжність, краса, свіжість за допомогою епітетів: *bello, luciente, gentil*. Порівняння з квіткою виконує не лише функцію зовнішнього опису, а й імплікує внутрішні якості жінки, дівчини. В основі цих порівнянь лежать метафори: НЕВИННА ЖІНКА – ЦЕ БІЛА КВІТКА, ЧУТТЄВА ЖІНКА – ЦЕ ЧЕРВОНА КВІТКА [10, с. 283]. Жінка порівнюється з білими квітам – лілеєю. Імпліцитно таке порівняння виконує функцію вказівки, що передає її душевну чистоту та невинність, непорочність, тому що у європейській традиції лілея вважається символом скромності та жіночої цнотливості: *crystal luciente*. Гвоздика ж асоціюється з жінками чарівними, жіночними, коханими, якими захоплюються, чесними і вірними. Отже, жінка постає символом чуттєвого кохання. ЖІНКА – ЦЕ СКАРБ: *oro, plata*. Наскрізний образ жінки пронизаний концептуальними метоніміями ЖІНКА/PARTES DEL CUERPO. Автор робить акцент на обличчі, встановлюючи вертикальну проекцію: *cabello, frente, ojos, labio, cuello*. При метонімічному переносі свідомість може функціонувати в рамках однієї концептуальної сфери, у нашому випадку – це жінка, і не переходить з однієї концептуальної сфери на іншу, як у випадку з концептуальною метафорою, таким чином можемо спостерігати метонімічний перенос у поезії Ф. де Кеvedо: *Su nombre fue vitoria en cuanto // reina la luna en el mayor turbante*. За допомогою символу місяця жінка асоціюється зі зрілим коханням чоловіка до неї. Тож орієнтаційними метафорами в рамках метафоричної моделі ЖІНКА Є КОХАННЯ, тоді ВСЕ ГАРНЕ ЗНАХОДИТЬСЯ ЗВЕРХУ – ВСЕ ПОГАНЕ Є ЗНИЗУ (*LO BUENO ESTÁ ARRIBA Y LO MALO ESTÁ ABAJO*): *Mi corazón fuera de mi cuerpo* [9, с. 315]. А метафорою «вмістилище» ЖІНКА/ЖІНОЧЕ ТІЛО/КОХАННЯ – ЦЕ ВМІСТИЛИЩЕ ДЛЯ ПОЧУТТІВ (*MUJER/CUERPO/AMOR ES UN ESPACIO PARA LOS SENTIMIENTOS*).

Отже, в організації концептуальної складової таких універсальних концептів простежується відповідна логіка – від географічних реалій: MUNDO, PAÍS, PATRIA, TIERRA, CASA, PALACIO, LECHO, CIUDAD, RÍO, ARROYO, CHORRO,

FUENTE, MAR до частин предметів: CAMINO, SENDERO, RIBERA, ORILLA, COSTA, що позначають рух і до конкретних назв: ESPAÑA – CÓRDOBA, SEVILLA, ANDALUCÍA і т.д.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків. Універсальні концепти іспанських поетичних творів XII–XX століть характеризуються рядом концептуальних метафор та метонімії, що виявляються шляхом утворення ключового слова та подальшою його трансформацією з набором концептуальних ознак. Концептуально-лінгвістичний аналіз свідчить про те, що наповнення концептів залежить від їх організованості. Універсальні концепти представлені за допомогою концептуальних метафор. Предметом опису та аналізу є онтологічні, структурні, метафора «вмістилища», орієнтаційні метафори і метонімії. Вербальні засоби іспанських універсальних концептів відображають соціокультурні, історичні та етнокультурні цінності іспанської поезії досліджуваного періоду. Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в поглибленому вивченні типів метафор і розробці метафоричних моделей у процесі реконструкції мегаконцепту ІСПАНІЯ в іспанській поезії XII–XX століть в термінах лінгвокогнітивного підходу на прикладі національно-маркованих концептів.

Література:

1. Маслова В.А. Введение в когнитивную лингвистику : учебн. пособие / В.А. Маслова. – 3-е изд. – М. : Флинта : Наука, 2011. – 296 с.
2. Арутюнова Н.Д. Теория метафоры / Н.Д. Арутюнова // Теория метафоры : сб. пер. / вступ. ст. и сост. Н.Д. Арутюновой ; пер. под общ. ред. Н.Д. Арутюновой, М.А. Журиной. – М. : Прогресс, 1990. – 512 с.
3. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава : Довкілля-К, 2011. – 844 с.
4. Степанов Ю.С. Константы. Словарь русской культуры. Опыт исследования / Ю.С. Степанов. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1997. – 824 с.
5. Славова Л.Л. Когнітивні метафори у структурі концепту політик (на матеріалі американського та українського політичного дискурсу) / Л.Л. Славова // Проблеми семантики, прагматики та когнітив-

ної лінгвістики : зб. наук. пр. / відп. ред. Н.М. Корбозерова. – К. : Логос, 2012. – Вип. 22. – С. 275–284.

6. Берегова О.А. Метафоризация испанской народной сказки / О.А. Берегова // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики : зб. наук. пр. / відп. ред. Н.М. Корбозерова. – К. : Логос, 2013. – Вип. 24. – С. 35–41.
7. Чудинов А.П. Метафорическая мозаика в современной политической коммуникации / А.П. Чудинов. – Екатеринбург, 2003. – 248 с.
8. Lakoff, G., Johnson, M., 1980. *Metaphors We Live by*. Chicago: Chicago University Press. 242 p.
9. Bergua, J.B., 2004. *Las mil mejores poesías de la lengua castellana*. Edición platino. Madrid: Ediciones Ibéricas, S.L. 766 p.
10. Орел А.Л. Вікторіанська концептуалізація жіночності у зооморфних та флороморфних метафорах / А.Л. Орел // *Studia Linguistica* : зб. наук. пр. / відп. ред. І.О. Голубовська. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2013. – Вип. 7(2). – С. 282–289.

Настенко С. В. Метафорическое осмысление мегаконцепта ИСПАНИЯ в испанской поэзии XII–XX веков

Аннотация. Статья посвящена исследованию теоретических основ концептуальной метафоры. Выделены базовые концептуальные метафоры и метонимии, лежащие в основе универсальных концептов РОДИНА и ЖЕНЩИНА в испанской поэзии XII–XX веков в структуре мегаконцепта ИСПАНИЯ.

Ключевые слова: концепт, концептуальная метафора, типы концептуальных метафор, универсальные концепты РОДИНА, ЖЕНЩИНА.

Nastenko S. Metaphorical representation of the megaconcept SPAIN in the Spanish poetry of the XII–XX centuries

Summary. The article investigates the theoretical foundations of conceptual metaphor. The study of basic conceptual metaphors and metonymies is carried out by means of universal concepts HOMELAND and WOMEN in the Spanish poetry of the XII – XX centuries in a megaconcept Spain structure.

Key words: concept, conceptual metaphor, types of conceptual metaphors, universal concepts HOMELAND, WOMEN.